

Norsk Militært Tidsskrift

UTGITT AV OSLO MILITÆRE SAMFUND | ÅRGANG 184 NR. 3/2014 KR. 63,-

JACOB BØRRESEN
*Grunnloven og Forsvaret
– om det ideologiske
grunnlaget for
dagens forsvar*
Side 4

ODD GUNNAR
SKAGESTAD
*Putins vei til Krim -
...og til Ukraina*
Side 14

GEIR ØDEGAARD
*Ubemannede
luftfartøyer
– elsket og hatet*
Side 26

NILS E. NAASTAD
*Bør Luftforsvaret
ignorere utviklingen,
stritte imot eller
gripe mulighetene?*
Side 34

RETURUKE 48

Norges eldste militære tidsskrift – siden 1831

Innhold

REDAKTØRENS SPALTE

3

JACOB BØRRESEN:

4

Grunnloven og Forsvaret – om det ideologiske grunnlaget for dagens forsvar

ODD GUNNAR SKAGESTAD:

14

Putins vei til Krim - ...og til Ukraina

GEIR ØDEGAARD:

26

Ubemannede luftfartøyer – elsket og hatet

NILS E. NAASTAD:

34

*Modernisering av luftmakten:
Bør Luftforsvaret ignorere utviklingen,
stritte imot eller gripe mulighetene?*

EYSTEIN L. MEYER:

40

Operasjon Shingle

JACOB KLAFSTAD:

46

*Retrospektivt om kjeve-
og ansiktsskader blant krigsskader*

FAST STOFF:

Informasjon til medlemmene i OMS

54

NMT bøker

50

NMT debatt

32

NMT fokus

24

MANUSKRIFTER TIL NORSK MILITÆRT TIDSSKRIFT:

Norsk Militært tidsskrift (NMT) er avhengig av bidrag til gode artikler og gjerne illustrasjoner. Bidraget skal normalt ikke tidligere være mangfoldiggjort.

Manuskripter som sendes redaktøren må leveres fra forfatter i elektronisk form. Manuser skal normalt ikke overskride åtte sider, eller 3400 ord. Eventuelle bilder og figurer skal ha en kvalitet på minst 250 dpi/Tiff/jpeg format. Eventuelle noter presenteres som sluttnoter i kursiv. Enten sluttnoter eller litteraturliste trykkes, ikke begge deler.

Manuset skal ha påført navnet til forfatteren og en omtale av forfatter på 2 – 4 linjer. Telefonnummer og e-mail-adresse skal også fremgå på manuset, men disse opplysninger vil ikke bli trykket. Artikkelforfattere anmodes om å vedlegge bilde av seg selv.

Redaktøren forbeholder seg retten til å gjøre mindre justeringer i teksten til fremsendte manuser. NMT betinger seg retten til senere å utgi alt stoff i tidsskriftet i elektronisk form.

AV ODD GUNNAR SKAGESTAD

Putins vei til Krim - ...og til Ukraina

Nyheten om at Russlands president Boris Jeltsin 9. august 1999 hadde gitt statsminister Sergej Stepasjin sparken og i hans sted hadde utnevnt Vladimir Putin, vakte både forbauselse og en viss hoderysting i Moskva. Stepasjin hadde tross alt sittet i jobben i snaut tre måneder, og hadde knapt hatt tid til å vise seg tilliten verdig. Men det som virket særlig pussig, var at Jeltsin blant alle tenkelige kandidater hadde valgt nettopp Putin, - en mann som i politisk henseende kun ble oppfattet som en blek kopi – for ikke å si kloning – av forgjengeren. Dette var noe som minst av alt bar bud om noen fornyelse. Karakteristisk for reaksjonen i Moskva var følgende avisoverskrift: - ”Jeltsin skifter ut Stepasjin med – ”Stepasjin”!”

ODD GUNNAR SKAGESTAD har bakgrunn som fagdirektor i Utenriksdepartementet, og har lang erfaring med vår store nabo i øst.

Året 1999: OSSEs Støttegruppe til Tsjetsjenia, - og Vladimir Putin

Selv om utnevnelsen var overraskende, var Vladimir Vladimirovitsj Putin på ingen måte et ubeskrevet blad. Mens forgjengeren Stepasjin tidligere hadde vært justisminister og innenriksminister – med ansvar for politietaten – kom Putin fra sikkerhetspolitiet FSB (og dets forgjenger KGB).

Undertegnede hadde på denne tiden permisjon fra Utenriksdepartementet (UD) for oppdrag for Organisasjonen for Sikkerhet og Samarbeid i Europa (OSSE), hvor jeg tjenestegjorde som leder for OSSEs Støttegruppe til Tsjetsjenia. Selv om Støttegruppen primært var stasjonert i Groznyj, innebar oppdraget også utstrakt kontakt og dialog med russiske sentralmyndigheter på høyt nivå i Moskva. Det var derfor en sak av relativt rutinemessig karakter da jeg i slutten av mars 1999 bad om et møte med FSB-direktør Putin, med formål å utveksle synspunkter på utviklingen i Tsjetsjenia og mer spesielt, innhente FSBs syn på hvordan Støttegruppen kunne bidra i så måte. Det drøyet imidlertid med svar, og vårt møte fant først sted 27. april. I mellomtiden hadde Putin fått et nytt verv: I tillegg til stillingen som direktør for FSB, var han nå også blitt utnevnt til sekretær for Russlands Nasjonale Sikkerhetsråd, og kombinerte dermed to av landets mest sentrale maktposisjoner – dette ikke minst med hensyn til russisk politikk overfor utbryterstaten Tsjetsjenia.

Møtet med Putin fant sted på hans kontor i det gamle KGB-hovedkvarteret ved Ljubjanka-plassen – en bygning som jeg hadde besøkt noen år tidligere, om enn i andre ærender. Førsteintrykket av FSB-direktøren var en velkledd, slank og øyensynlig vel-trent person med spenstig gange, litt under middels høyde og med et fast, men raskt og forretningsmessig håndtrykk. Mens jeg selv var ledsaget av min nestleder, en tsjekkisk oberstløytnant ved navn Pavel Podhorny, stilte Putin for anledningen alene – og lot til å være høyst komfortabel med det. Samtalen, som foregikk på russisk og som varte en times tid, brakte ingen banebrytende resultater. Den gav imidlertid et interessant innblikk i den rådende tenkemåte - i

Kreml så vel som for Putins eget vedkommende.

I Støttegruppens aktivitetsrapport for tidsrommet 16.-30. april 1999 ble inntrykkene fra møtet med Putin gjengitt som følger:

On April 27 the AHOG¹ accompanied by his staff paid a visit to the Chairman of the RF Security Council and Director of the Bureau of National Security (FSB), Mr. Vladimir Putin. The meeting took place at the FSB headquarters in Moscow. Mr. Putin also emphasized Russia's willingness to continue the negotiating process with Chechnya based on principles of mutual denunciation of armed confrontation and further engagement in constructive cooperation. Both sides should prepare conditions guaranteeing personal security, safe travel, economic and social development and last but not least the securement of the national interests of the Russian Federation and basic rights of peoples of all nationalities. Nowadays – Mr. Putin said – the security situation is completely out of control. Political opponents have managed to isolate Maskhadov² by surrounding Grozny with a threefold ring of opposition military bases under control of the so-called "field commanders". The field commanders also started production of large amounts of synthetic narcotics which are flooding American and other Western countries markets. Of course – he added – Russia will overcome the present crisis and bring the situation in Chechnya under control with the help and in cooperation with other North Caucasus regions. Faced by Chechens aggressive brutality, federal and regional authorities will consolidate their efforts to normalize the situation in the region.

Mr. Putin also emphasized OSCE's important role and prestige. He warmly welcomed the AG's constructive efforts to fulfill its mandate by developing its activities in Chechnya despite difficulties and risks involved. He warned that the present situation in Chechnya remains too dangerous to risk the life of the expatriate members of the AG by traveling to Grozny.

Geopolitikeren Aleksandr Dugin betegnes ofte som hjernen bak Putins anneksjon av Krim.

Å tro at man kan "lese" en person ved å tolke vedkommendes såkalte "kroppsspråk" vil som regel bære galt av sted. Det kan likevel være interessant å observere og gjøre seg enkelte betraktninger omkring en persons væremåte og fremtreden. Etter å ha tilbrakt til sammen syv år av mitt liv i offisielt ærend i Russland og den fordums Sovjetunionen har undertegnede møtt et utall russiske myndighetspersoner, og hatt anledning til på nært hold å iakttå et mangfold av karakteristiske væremåter – det være seg joviale, temperamentsfulle, hånlige, brautende, truende, innsmigrende, flåsete, intense, påtatt elskverdige, uoppmerksomme, bombastiske, sjarmerende, nedlatende, spøkefulle eller gretne.

Ingen av disse beskrivelsene kunne passe på Putin. Dette var en person som utelukkende gav inntrykk av å være fokusert på sak, et inntrykk som bare ble understreket ved et lett flakkende blick og hans enkle, direkte og noe stakkato måte å snakke på.

Ytterligere møter mellom Støttegruppen og FSBs ledelse fant ikke sted, og utviklingen etter at Putin tiltrådte som statsminister i august senere samme år skulle etter hvert føre til at OSSEs forhold til de russiske sentralmyndighetene ble gradvis mer anstrengt.

"Den Annen Tsjetsjenske Krig"

Et forvarsel om den tilspissede situasjonen som skulle komme, inntraff i midten av august da velutrustede og velorganiserte tsjetsjenske geriljagrupper gikk til væpnede angrep på flere landsbyer i den nordkaukasiske naborepublikken Dagestan, hvor de i ukevis engasjerte store russiske styrker i omfattende kamphandlinger. Denne utviklingen ble utnyttet av de føderale myndighetene til å skape en stemningsbølge i favør av russisk militær aksjon for å "gjenopprette lov og orden" i regionen. Få dager senere var den såkalte "annen tsjetsjenske krig" et faktum, i form av en storstilet operasjon for å tvinge utbrytterrepublikken i kne. Angrepene ble innledet den 3. september med massive bombetokt fra luften, noe som fortsatte daglig gjennom de påfølgende fire ukene. Fra den 1. oktober ble offensiven utvidet til også å omfatte bakkestyrker.

Samtidig, dvs. i tidsrommet 4.-16. september, inntraff en serie terror-bombeattentater hvor flere boligblokker (i Moskva, samt i byene Volgograd og Bujnask) ble sprengt i luften, med det resultat at til sammen 293 mennesker mistet livet og 651 kom til skade. I Moskvas kommentatormiljø var spørsmålet om hvem som stod bak bombeattentatene gjenstand

for omfattende spekulasjoner. Flere sentralt plasserte personer – uavhengig av hverandre - uttalte i samtaler med undertegnede at ”Hvis du vil vite hvem som står bak disse ugjerningene, må du ikke søke svaret i Tsjetsjenia, men her i Moskva”. I dette lå det en forsiktig men klar antydning om at attentatene var provokasjoner, utvirket av kretser som stod de sentrale maktorganer nær. De russiske myndigheter la imidlertid straks skylden på tsjetsjenske terrorister, noe som ytterligere skjerpet den anti-tsjetsjenske stemningsbølgen i russisk opinion.

Denne såkalte ”annen tsjetsjenske krig” adskilte seg på vesentlige punkter fra den forrige ”første tsjetsjenske krigen”, dvs. det felttoget som ble innledet ved juletider 1994 og som hadde endt med ”Khasav-Yurt-avtalen” om våpenstillstand 31. august 1996. Den gang hadde de føderale russiske styrkene lidd flere ydmykende nederlag, noe som var blitt bredt formidlet til omverdenen så vel som overfor et russisk publikum gjennom den aktive tilstedeværelsen av russiske og internasjonale uavhengige nyhetsmedia og observatører.³ Humanitære og frivillige organisasjoners virksomhet – herunder ikke minst de russiske ”soldatmødrekomiteer” - bidro også til å skape en innenlandsk opinion mot krigføringen.

I krigen som tok til i september 1999 hadde de russiske føderale myndigheter derimot full regi over begivenhetene og sørget for å ha opinionen på sin side. Uavhengige russiske eller internasjonale nyhetsmedia var ikke lenger tilstede i Tsjetsjenia, og det ble lagt et tett lokk på nyhetsformidlingen. I Tsjetsjenia fantes det heller ikke lenger noen internasjonale humanitære organisasjoner eller observatører som eventuelt kunne rapportere til omverdenen om hva som foregikk.⁴ Det eneste unntaket i så måte var OSSEs Støttegruppe, som fortsatt hadde en rudimentær tilstedeværelse i Tsjetsjenia samt et kontor i Moskva. Følgelig falt det i undertegneds lodd å motta en strøm av henvendelser fra president Maskhadov og andre representanter for de tsjetsjenske myndigheter, samt fra tsjetsjenske og andre humanitære og frivillige organisasjoner og enkeltpersoner, med til dels fortvilte rapporter om terror og overgrep mot sivilbefolkningen og bønn om hjelp fra det internasjonale samfunn. Fra Støttegruppens side var det ikke

stort en kunne gjøre i så måte – bortsett fra å bringe situasjonen til omverdenens kunnskap ved å videreformidle de tsjetsjenske henvendelsene til OSSEs formannskap (som den gang var norsk UD) samt til OSSEs sekretariat i Wien.⁵ Det er ikke for sterkt sagt at dette vakte betydelig mishag i Kreml. Den 24. september ble undertegnede således kalt inn på teppet til det russiske utenriksministerium (vanligvis omtalt som MID – for ”Ministerstvo Inostrannykh Del”), hvor viseutenriksminister Vladimir Tsjizjov i krasse ordelag erklærte at mine aktiviteter gikk ut over Støttegruppens mandat og at russerne skulle ha seg frabedt at jeg drev med denne type rapportvirksomhet (som førte til at omverdenen ble oppmerksom på de russiske menneskerettighetsbrudd m.v.).⁶ For godt mål ble samme budskap samme dag fremført overfor norsk UD av den russiske chargé d'affaires i Oslo, samt av den russiske OSSE-ambassadør i Wien overfor sin norske kollega Kai Eide. Sistnevnte fant dette så vidt foruroligende at han fant å måtte sende en bekymringsmelding hjem til UD. Kritikken av Støttegruppen (herunder av undertegnede, ved navns nevning) ble også fulgt opp av russisk presse, i formuleringer som åpenbart var inspirert av kilder som stod MID nær.

OSSEs Støttegruppe til Tsjetsjenia oppholdt seg i Russland på den russiske regjeringens nåde. Det var således temmelig begrenset hva den kunne utrette om den ikke skulle risikere å bli utvist, og for undertegneds vedkommende gikk oppdragets varighet mot slutten (utløp medio januar 2000).

Militært sett skulle den annen tsjetsjenske krig bli en langtrukken affære og ingen ubetinget suksess. Avgjørende for Vladimir Putins videre karriere var imidlertid at han *vant informasjons- og propagandakrigen* – både utad overfor omverdenen og innad overfor den hjemlige opinion. Godt hjulpet av tsjetsjenernes egne feilgrep – feilgrep som blant annet medførte at det knapt ble mulig for utenforstående å skjelne mellom *bona fide* separatister og jihad-inspirerte terrorister – lyktes det Putin å skaffe seg *definisjonsmakten*: Makten til å bestemme hva Tsjetsjenia-konflikten handlet om, makten til å definere hva som var sant og hva som var usant, hva som var riktig og hva som var galt. Da Boris Jelt-

I klassisk statsvitenskapelig begrepsbruk er 'geopolitikk' betegnelsen på en kvasi-vitenskapelig ideologi som ble utviklet på slutten av 1800-tallet og tidlig 1900-tall, med det formål å legitimere territoriale utvidelser på andre staters bekostning.

Man tyr ofte til historiske analogier for å beskrive vår egen tid. Men hvilke krav bør vi stille til slike paralleller?

sin ved årsskiftet 1999-2000 brått annonserte at han gikk av som president, stod statsminister Putin klar til å overta, og han skulle siden den gang komme til å dominere russisk politikk – med tiden med stadig sterkere preg av å være Russlands enehersker.

På sporet av et handlingsmønster

Hva har alt dette med Krim og Ukraina anno 2014 å gjøre?

Mye har vært sagt og skrevet om Putins motiver, beveggrunner, argumentasjon (form så vel som innhold) og ikke minst hans handlingsmønster – *modus operandi* – i forbindelse med annekasjonen av Krim og destabiliseringspolitikken vis-à-vis Ukraina. En av de beste analysene stod å lese i Anders Åslunds kronikk "Putin følger nazistenes lærebok" i *Aftenposten* 24. mars 2014. Den anerkjente svenske forskeren og Russlands-kjenneren listet her opp hele 12 punkter hvor Putin brukte de samme argumentene for å annektere Krim som Hitler-Tyskland i 1938-39 brukte for å annektere nabolandene. Det er ikke vanskelig å si seg enig med Åslund i at Putins tale i Kreml 18. mars gav en uhyggelig følelse av déjà-vu.

I sin artikkel "Putins politikk i 'det nære utland'" (NMT 2/2014) advarer riktignok Øistein Espenes mot denne typen historiske analogier. En gammel strategisk dyd er å forsøke å sette seg inn i motstanderens tenkemåte og motiv, og da – fremholder Espenes – "er det mer fruktbart å forsøke å forstå Putin på russiske premisser, enn på tyske nazistiske anno 1938". Til dette bør det imidlertid bemerkes at også angjeldende premisser har adskillig mer til felles enn hva man kanskje skulle like å tro. I tillegg til de mer åpenbare analogier som Åslund peker på, gjelder dette det felles underliggende geopolitiske tankegods (se eget avsnitt i det etterfølgende) samt, ikke minst, den systematiske fremdyrkelsen av følelsen av nasjonal forurettethet (jfr. nazistenes "Dolkestøv"-legende) i den russiske befolkningen og appellen til de revansjistiske strømningene som dette gir næring til.

Men følelsen av déjà-vu strekker seg ikke bare til Åslunds 12 punkter og analogien med Nazi-Tyskland. Vi kan også se klare likhetspunkter mellom Putin og hans *modus operandi* før og nå – i 1999 og i 2014. Og mer spesielt kan vi se likheten med hvordan han den gang som nå lyktes i å vinne *informasjons- og propagandakrigen* samt å vinne – og beholde – *definisjonsmakten*. Oppskriften den gang var å mobilisere den hjemlige opinion, marginalisere eventuelle kritiske røster, sørge for at de hjemlige nyhetsmedia lydige fulgte signalene fra Kreml, og ikke

minst – sørge for å utestenge uavhengige og vestlige nyhetsmedia, samt internasjonale observatører og organisasjoner.

I 1999 kunne Putin styre informasjonsflyten slik at den smule sympati som verdenssamfunnet tidligere måtte ha hatt for tsjetsjenerne og deres sak, stort sett forduftet. Og da islamistiske terrorister 11. september 2001 slo til mot tvillingtårnene i New York, kunne Putin med stor overbevisningskraft fortelle sin amerikanske kollega George W. Bush om hvilken rettferdig strid Russland hele tiden hadde ført mot deres felles fiender.⁸

Georgia august 2008

Da Russland i august 2008 gikk til angrepskrig mot Georgia, var oppskriften den samme: Sørge for en ensrettet nyhetsdekning, nekte internasjonale observatører og organisasjoner (FN, OSSE) tilgang til operasjonsområdene. Siden 1993 hadde FN således hatt et sendelag ("United Nations Mission to Georgia", fork. UNOMIG) med stedlige observatører i Tbilisi og Sukhumi med mandat for blant annet å overvåke våpenstillstandsavtalen mellom Georgias sentralregjering og separatistmyndighetene i Abkhazia. Likeledes hadde OSSE ("OSCE Mission to Georgia") siden 1992 hatt et omfattende nærvær i landet for blant annet å fremme forhandlingene om en løsning av den georgisk-ossetiske konflikten, fra 1993 med mandat utvidet til også å yte støtte til den FN-ledede fredsprosessen med hensyn til Abkhazia. I kjølvannet av invasjonen i 2008 sørget Russland for at FNs og OSSEs mandat ikke ble fornyet – med andre ord at disse upartiske sendelagene ble sparket ut av regionen.

Samtidig gikk den russiske strategi ut på å monopolisere produksjon og formidling av informasjon (inkl. desinformasjon) om hva som hadde foregått, og således vinne propagandakrigen og beholde grepet om definisjonsmakten. Slik lyktes det Putin langt på vei å vinne aksept for myten om at det var Georgia som hadde startet krigshandlingene, samt å overbevise vestlige lands myndigheter, nyhetsmedia og politiske kommentatorer om at krigen "egentlig" var

Georgias egen skyld. En hel katalog av betraktninger til støtte for denne oppfatningen ble iherdig solgt inn til omverdenens kommentariat, som villig gjentok besvergelsene: At Georgia var aggressoren; at Russland hadde rett og plikt til å beskytte befolkningen i Abkhazia og Syd-Ossetia mot georgiske overgrep; at Georgias president Saakasjvili var en uansvarlig og vordsløs fyr som hadde opptrådt utillatelig provoserende; at amerikanerne og britene hadde krenket Russlands legitime geopolitiske interesser ved å stille i utsikt at Georgia kunne bli medlem av NATO; osv. Etter at det nå er gått seks år, har det meste av dette sunket inn og blitt den toneangivende og aksepterte virkelighetsforståelsen også i Vesten – Norge innbefattet.

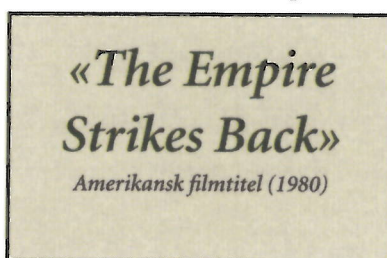
Krim februar/april 2014

I 2014 ser vi atter en gang mønsteret gjenta seg.

Først for Krim vedkommende: I tillegg til operasjonene på bakken (infiltrasjon, mobilisering av femtekolonnister, destabilisering, deretter regulære militære aksjoner av invaderende enheter så vel som med utgangspunkt i stedlige baser osv.) omfattet virkemidlene styring og manipulering av informasjonsflyten og utestenging av internasjonale organisasjoner og observatører.⁹ Samtidig

ble det ført en målrettet propagandakrig med sikte på å få omverdenen til å forstå at Krim "egentlig" var en naturlig del av Russland og at annekasjonen således bare måtte betraktes som en gjenoppretting av tingenes naturlige tilstand, - en normalisering tilbake til det som var den opprinnelige og historisk rettferdige ordning.

I lys av de tidligere erfaringer er det påfallende hvor overraskende annekasjonen av Krim kom på vestlige observatører. Selv en kapasitet som forskeren Tor Bukkvoll ved Forsvarets forskningsinstitutt (FFI) – av mange ansett som Norges fremste Ukraina-kjenner – mente så sent som i slutten av februar i år at det ikke var særlig store muligheter for at Krimhalvøya skulle rive seg løs fra Ukraina.¹⁰ Mindre enn fire uker senere var ikke løsrivelsen bare et faktum, halvøya var endog blitt formelt annektert av Russ-

land. Men i storpolitikken gjelder ofte som det heter i TV-serien "X-files": - "Du tror det ikke før du ser det!"

Selv om Putin forsøkte å gi annekasjonen et skinn av legitimitet ved avholdelsen av en farsemessig folkeavstemning, kan han neppe ha trodd at innlemmelsen av Krim ville forløpe helt uten protester fra vestlig hold. Hvilket selvsagt også skjedde – protester pliktskyldigst ledsaget av forsiktige trusler om sanksjoner, hvor hovedargumentet fra vestlig side var at Russlands opptreden var et *brudd på folkeretten*. På dette ene punktet har fordømmelsen vært tilnærmet unison – også i vestlige inkl. norske nyhetskommentarer: - Javisst, den russiske handlemåten er klart nok folkerettsstridig.

Men på den annen side...? Samtidig med fordømmelsen har det gjerne blitt gitt uttrykk for balanserende betraktninger og synspunkter, til dels i spørsmåls form: Er det ikke så at majoriteten (over 58 %) av befolkningen på Krim er russere?¹¹ Er det ikke riktig at også disse bør ha nasjonal selvbestemmelsesrett? Og er det ikke så at Krim helt siden 1774 var en del av det russiske imperium, og bare har vært en del av Ukraina siden 1954 – og dette kun fordi Nikita Khrusjtsjov var full eller fikk et anfall av gavmildhet?¹² Og hva betyr egentlig abstrakt folkerett, sett opp mot stormaktens konkrete og legitime geopolitiske interesser? Og hvis alternativet var å sette verdensfreden i fare, var det ikke da like greit at det gikk som det gikk?

Det er påfallende hvordan slike selektive geografiske og historiske "fakta" (les kortslutninger) har gått rett hjem i det norske kommentariat. Jo da, hvis alternativet er å sette verdensfreden overstyr, er det kan hende greiere å la folk som Putin ta seg til rette overfor svakere naboland. Og da behøver vi ikke engang være så ufine å minne om Neville Chamberlains triumferende erklæring etter München-forliket i 1938 om at "This means peace in our time". Men behøver vi samtidig la Putin vinne kampen om vår virkelighetsforståelse – *definisjonsmakten*?

Geopolitikk – et problematisk begrep

I så måte er uttrykket "legitime geopolitiske interesser" problematisk. Blant de mer innsiktsfulle norske utenrikspolitiske kommentatorer finner vi NUPI-forskeren Sverre Lodgaard, som i en artikkel i *Aftenposten* 27. mars gav til beste enkelte tankevekkende betraktninger omkring begrepet *geopolitikk* og Putins handlemåte med hensyn til Krim. (Det må her innskytes at blant det politiske kommentariat for øvrig brukes *geopolitikk* og *geopolitisk* slapt og gjennomgående som nærmest verdinøytrale begreper – fyllord som muligens skal forlene deres utenrikspolitiske analyser med et skinn av innsikts- og meningsfylde). Lodgaard viser imidlertid i sin artikkel at han har orden på begrepene, idet han fortjenstfullt nok påpekte at "Geopolitikken er stats- og maktorientert og gjennomsyret av nullsum-tenkning" samt at "Geopolitikken kjenner ikke folkeretten".¹³

I klassisk statsvitenskapelig begrepsbruk er geopolitikk betegnelsen på en kvasi-vitenskapelig ideologi som ble utviklet på slutten av 1800-tallet og tidlig 1900-tall med det formål å legitimere territoriale utvidelser på andre staters bekostning, nettopp ut ifra nullsum-tenkning og ut ifra den tankegang at makt = rett. Geopolitikkens berøringspunkter med den nazistiske ideologi var selvsagt åpenbare, og i sin utenrikspolitikk baserte Hitler seg på geopolitisk tenkning, argumentasjon og retorikk ("Lebensraum", "Heim ins Reich"). Som Anders Åslund påpekte i sin forannevnte kronikk, var Putins handlemåte ved annekasjonen av Krim en blåkopi av Hitlers aksjoner i 1938-39, og hans argumentasjon for annekasjonen et presist ekko av Hitlers geopolitiske retorikk. Likevel valgte Lodgaard i sin artikkel å hevde at "Annekteringen av Krim har ingenting med Hitler å gjøre". NUPI-forskeren hevdet videre at selv om Putins tale 18. mars hadde "flere utfordrende nasjonalistiske og revisjonistiske elementer", finnes det andre måter å forstå annekteringen til en leder som i likhet med Hitler har samlet mye makt i sine hender, nemlig: "Nasjonale, geopolitiske interesser forklarer

«Sannheten
er krigens
første offer»

Aiskylos,
gresk dramatiker (525-456 f.Kr.)

mer”. Ja, slik kan man gjerne forstå det – især hvis man et øyeblikk glemmer hva man nettopp har erkjent at ”geopolitiske interesser” faktisk betyr, og lar aktører av Putins kaliber få ta hånd om definisjonsmakten.

Forfatteren av disse linjer vil ikke underslå at det kan finnes nyanser i forståelsen og bruken av geopolitikk-begrepet. I dagens Russland er det Aleksandr Dugin – mannen som betegnes som ”hjernen” bak Putins annekasjon av Krim – som er den fremste formidler av geopolitisk tankegods. Neo-fascisten Dugins vidløftige visjoner representerer på ingen måte noen eventuelt ”godartet” variant av geopolitikk-begrepet.¹⁴

Uansett bør man med rette kunne stille spørsmålet om et stats angivelige ”geopolitiske interesser” anstendigvis kan betraktes som ”legitime”.

Spillet om Ukraina

Hva angår Russlands angivelige ”legitime interesser” utenfor landets grenser, kan det være grunn til å merke seg de synspunkter som Storbritannias tidligere

(1999-2002) ambassadør til Kiev, Roland Smith, fremførte i en artikkel i tidsskriftet *The Economist* i juni i år. Med henvisning til den påfallende tendens som vestlige – og spesielt britiske – politiske observatører og kommentatorer har til å betrakte forholdet Russland-Ukraina med russiske briller, konstaterer Smith at opp gjennom årene har langt flere britiske diplomater tjenestegjort i Moskva enn i Kiev. Og han påpeker videre at ”a great deal of reporting on events in Ukraine is done by present or former correspondents in Moscow, many of whom speak Russian but no Ukrainian. The result for some can be a tendency to view Ukraine as having fewer rights than countries that have a longer history of independence”. Smiths konklusjon er derfor at ”Diplomats and journalists who have spent long periods in Moscow are sometimes too ready to accept Russia’s own view of its ”legitimate interests” and its implied claim to speak for all those whose native language is Russian”.¹⁵ Denne tendensen er et fenomen som også undertegnede, fra egne erfaringer i Sovjetunionen/Russland, umiddelbart kan kjenne igjen. Vi selv – vestlige diplomater, observatører og kommentatorer - bør nøkternt er-

Propaganda trenger ikke å være spesielt sofistisert for å få effekt. Det var ikke tvil om hva Krims innbyggere ble bedt om å ta stilling til under folkeavstemningen 16. mars 2014.

kjenne en viss delaktighet i å ha latt spillets hegemoni-makt også tilegne seg definisjonsmakten.

Spillet om Ukraina – det være seg de østlige provinsene eller landet som helhet - er ikke kommet til veis ende. Gjennom aktiv støtte (med militært personell og materiell, i tillegg til intens og vedvarende propagandakrig) har Russland satt de militante pro-russiske separatistene i Øst-Ukraina i stand til å etablere den illegitime ”Folkerepublikken Donetsk”, og siden mars i år har Russland i realiteten ført en utmattelseskrig (”war of attrition”) med delvis karakter av ”war by proxy”. Samtidig har russerne også ført en tildels tvetydig retorikk med hensyn til sine videre hensikter. Vestlige observatører har gjennomgående tolket dette som uttrykk for en strategi hvor det overordnede mål ikke er annekasjon av Øst-Ukraina, men å presse det nye, folkevalgte regimet i Kiev til å gi etter for tre hovedkrav; hhv. (1) Føderalisering av Ukraina; (2) Innføring av russisk som offisielt språk; og (3) Garantier for at Ukraina ikke søker NATO-medlemskap.¹⁶ Om disse kravene ikke innebærer regelrette territoriale avståelser, vil en eventuell aksept ikke desto mindre bety at Ukraina formelt og reelt reduseres til lydrikestatus.

I skrivende stund (ultimo august 2014) har det avtegnet seg et situasjonsbilde hvor «Vesten» (dvs. EU, anført av Frankrike og særlig Tyskland) har engasjert seg i samtaler på høyt nivå med Russland og Ukraina med det overordnede siktemål å få slutt på krigshandlingene, hvilket også må bety at Russlands støtte til separatistene i Øst-Ukraina bringes til opphør. For å finne en slik løsning anses det viktig å unngå at Putin taper ansikt – at det ikke fremstår som at Putin er presset i kne og må godta noe som ligner et ultimatum. I denne forbindelse fremstår garantier for at Ukraina ikke blir medlem av NATO som en aktuell konsesjon fra vestlig side.¹⁷

De russisk-støttede separatistenes nedskyting 17. juli av det malaysiske passasjerflyet MI 17, som kostet 298 mennesker livet, utløste spekulasjoner om et mulig paradigmeskifte i Russlands forhold til Ukraina, - en ”game changer” som eventuelt kunne åpne for en løsning av konflikten.¹⁸ Dette er en analyse som undertegnede ikke uten videre kan slutte seg til. Hensikten med foreliggende artikkel er uansett ikke

å felle noen bastante spådommer om hvordan dette maktspillet – på kortere eller lengre sikt – vil forløpe. Det er imidlertid grunn til å merke seg hvordan den russiske utenriksministeren Sergej Lavrov har valgt å sammenligne Ukraina med Syd-Ossetia,¹⁹ hvor russiske styrker gikk inn i 2008 og som Russland deretter sørget for å løsrive fra Georgia. Og det kan fremfor alt kort konstateres at Putins handlemåte, argumentasjon og retorikk hittil bærer bud om en strategi som følger et kjent mønster, hvor det – parallelt med de militære disposisjoner på bakken - føres en informasjons- og propagandakrig med siktemål å bibringe omverdenen så vel som sitt eget, allerede indoktrinerte hjemmepublikum, en selektiv virkelighetsforståelse – som igjen kan legitimere utenrikspolitisk selvtekt i tråd med geopolitisk tenkemåte.²⁰

Putins uttalelse om at Sovjetunionens sammenbrudd var det 20. århundres største geopolitiske katastrofe, er vel kjent.²¹ Uttalelsen må først og fremst forstås som et uttrykk for et geopolitisk tenkesett og et imperialt verdissyn, snarere enn som uttrykk for en snever sovjet-nostalgi. Samtidig gir det grunn til refleksjon at Putins uttalte appell til revansjistiske strømninger gjør dagens Russland til en mer uberegnelig og enda farligere aktør på den internasjonale arena enn hva Sovjetunionen var i Den kalde krigens og ”terrorbalansens” dager.

Det er fra flere hold gjentatte ganger blitt pekt på at Putin ikke representerer noe nytt i russisk tenkemåte – i sin alminnelighet og med hensyn til landets imperiale ambisjoner i særdeleshet.²² Dette er en riktig og nyttig påminnelse når det spesielt gjelder *makt-begrepets* betydning i russisk selvforståelse og politisk mentalitet, - både tradisjonelt og fortsatt den dag i dag. For så vidt er det nærliggende å anføre at Putins politiske forbilde fremfor noen, som enehersker og imperiebygger, er Katarina II – keiserinnen som erobret Krim fra tyrkerne, som slukte mesteparten av Polen og som satte Russland på verdenskartet som en stormakt av første rang. Et håndgripelig eksempel på hvordan Putin benytter den samlende symbolikk som arven fra Katarina II representerer, er den omseggrípene bruken av den lille sløyfen med sorte og oransje striper – opprinnelig båndet fra St.Georg-ordenen, som Katarina innstiftet.²³ Men

erkjennelsen og forståelsen av disse historiske lange linjer gir liten grunn til optimisme med hensyn til Putins videre ambisjoner og disposisjoner - det være seg med hensyn til Ukraina eller i andre av det russiske imperiets ytterkanter og nabolag.

Ex-KGB-mannen Vladimir Vladimirovitsj Putin

har i løpet av de siste 15 årene vist at han sier hva han mener og gjør som han sier. Underveis har han opparbeidet seg en solid erfaring med hensyn til egne evner til å vinne og beholde definisjonsmakten. Skal han fortsatt få lov til å lykkes?

- ¹ Forkortelsen AHoG stod i OSSE-sjargong for 'Acting Head of Group'. Benevnelsen 'Acting Head' ble innført av undertegnede for å unngå å provosere tsjetsjenske separatister som hadde erklært at de ville motsette seg at Støttegruppen fikk permanent karakter. I tilbakeblikk synes det klart at dette terminologiske grepet ikke hadde noen praktisk betydning.
- ² Dvs. den tsjetsjenske presidenten Aslan Maskhadov.
- ³ Carlotta Gall & Thomas de Waal, *Chechnya – A Small Victorious War*, Pan Books, Macmillan Publishers Ltd. 1997 (ISBN 0 330 35075 7).
- ⁴ Odd Gunnar Skagestad, "Chechnya – the Organisation for Security and Co-operation in Europe (OSCE) experience, 1995-2003", *Politeia*, Unisa Press (Pretoria), Vol.29, No.3, 2010, s.32.
- ⁵ Om denne virksomheten, se omtale i Ilyas Akhmadov, Miriam Lanskoj & Zbigniew Brzezinski, *The Chechen Struggle (Independence won and Lost)*, PalgraveMacmillan 2010 (ISBN 0-230-10534-3), spesielt s.156.
- ⁶ Skagestad, *op.cit.*, s.34.
- ⁷ Øistein Espenes, "Putins politikk i 'det nære utland'. Motiver og konsekvenser for nabostaten Norge", *Norsk Militært Tidsskrift*, nr.2/2014, s.45.
- ⁸ Jfr. lederartikkelen "Chechnya is different", *International Herald Tribune* (fra *The Washington Post*), 5. oktober 2001.
- ⁹ Se f.eks. nyhetsoppslaget (AFP) "Varselskudd avfyrt mot OSSE-observatører på Krim", gjengitt i *Aftenposten* 8. april 2014.
- ¹⁰ Uttalelse til NTB, gjengitt i artikkelen "Lite trolig at Ukraina blir delt", *Aftenposten* 25. februar 2014.
- ¹¹ Det må her has in mente at i Ukraina inkl. Krim så vel som i det øvrige post-sovjetiske rom er klassifiseringen av befolkningen i nasjonalitetsgrupper – "russisk", "ukrainsk", "tatarisk" osv. – en arv fra sovjettiden, og sier ikke nødvendigvis noe som helst om enkeltpersoners opplevelse av nasjonal identitet, ennsi statstilhørighet.
- ¹² Slik sjonglering med årstall kan være besnærende, men like gjerne forvirrende og misvisende. Med hensyn til spørsmålet om hvor lenge Krim hadde tilhørt hhv. Russland og Ukraina, kunne det f.eks. vises til at Ukraina ble underlagt det russiske imperiet i 1644 - et imperium som var en helstat og ingen føderasjon. Den nominelle inndelingen av imperiet i føderale enheter skriver seg kun fra opprettelsen av Sovjetunionen f.o.m. 1924. Følgelig kunne det like

- gjørne – med samme type logikk og selektiv anvendelse av vilkårlig valgte årstall - argumenteres med at Krim kun hadde vært del av Russland (Den russiske føderasjon, til forskjell fra Ukraina) i en periode på 30 år. Eller alternativt – at Ukraina hadde vært en del av det russiske imperiet (tsarriket samt senere Sovjetunionen) i hele 347 år, mens Krim bare hadde hatt en slik status i 217 år. Slike eksempler viser imidlertid først og fremst hvor komplisert – og til dels meningsløs – denne type argumentasjon er.
- ¹³ Sverre Lodgaard, "Hitler-sammenligningen forklarer lite", *Aftenposten* 27. mars 2014.
- ¹⁴ Se f.eks. artiklene "Aleksandr Dugin wants to see a return to Russian Imperialism", <http://www.vice.com/read/aleksandr-dugin-russian-expansionism>; og "Aleksandr Dugin's Foundation of Geopolitics", <http://www.4pt.su/en/content/aleksandr-dugin%E2%80%99s-foundations-geopolitics>.
- ¹⁵ Roland Smith, "Viewing Ukraine and Russia", *The Economist*, 21. juni 2014, s.16.
- ¹⁶ F.eks. FFI-forsker Tor Bukkvoll i uttalelse til *Aftenposten* 26. mai 2014 (artikkelen "Sjokoladekongen må trolig innfri russiske krav").
- ¹⁷ Se f.eks. journalist Steinar Dyrnes' artikkel "Dette må til for at Putin skal gi seg i Ukraina", *Aftenposten* 21. august 2014, s.6.
- ¹⁸ Se f.eks. Marc Champion, artikkelen "Malaysian Airliner Crash Should End Ukraine War", *Bloomberg* 17. juli 2014; <http://www.bloombergview.com/articles/2014-07-17/malaysian-airliner-crash-should-end-ukraine-war>; samt Halvor Tjønn, "Nedskytingen av flyet kan føre til en løsning av den russisk-ukrainske konflikten", *Aftenposten* 18. juli 2014; <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/article7641582.ece>.
- ¹⁹ I et intervju med *Russia Today* 23. april 2014, gjengitt i *Aftenposten* (artikkelen "Håpet om fredelig løsning løper ut") 24. april 2014.
- ²⁰ Se f.eks. Per Anders Johansens artikkel "Slik blir du lurt i infokrigen om Ukraina", *Aftenposten* 15. mars 2014.
- ²¹ Uttalt i TV-overført tale til det russiske parlament 25. april 2005.
- ²² Jfr. spesielt journalist Halvor Tjønn's foredrag "Hvor kommer Putin fra?" i Oslo Forsvarsforening 23. april 2014.
- ²³ Artikkelen "Sløyfen som samler russere og splitter Ukraina", *Aftenposten* 18. april 2014.